

مجموعه مقالات پژوهشی
طراحی الگوهای معماری اسلامی - ایرانی
قم، شهر مقدس
جلد اول

۲ و ۵ اردیبهشت ماه ۱۳۹۲، شهر مقدس قم

مسئولیت کلیه مطالب مندرج در مقالات به عهده نویسنده یا نویسندگان است

دبیرخانه دائمی: قم، مرکز خدمات تخصصی معماری و شهرسازی جهاد دانشگاهی واحد استان قم
پژوهشکده معماری اسلامی پژوهشگاه مدیریت شهری شهرداری قم

سرشناسه	همایش ملی طراحی الگوی معماری و شهرسازی اسلامی و ایرانی (۱۳۹۲): قم
عنوان و نام پدیدآورنده	مجموعه مقالات پژوهشی طراحی الگوهای معماری اسلامی - ایرانی: قم، شهر موجود شهر مطلوب/ برگزار کننده شهرداری قم
مشخصات نشر	قم: جهاد دانشگاهی، واحد قم، ۱۳۹۲
مشخصات ظاهری	ج: ۱
شابک	ج: ۱: ۹۷۸-۶۰۰-۱-۲-۴۸۷-۰۰
وضعیت فهرست نویسی	فیا
منرجات	ج: ۱ و ۵ اردیبهشت ماه ۱۳۹۲، شهر مقدس قم
موضوع	معماری اسلامی - کنگره ها
موضوع	معماری ایرانی - کنگره ها
موضوع	شهرسازی - کنگره ها
موضوع	معماری اسلامی - ایران - قم
شناسه افزوده	شهرداری قم
شناسه افزودن	جهاد دانشگاهی - واحد قم
رده بندی یکر	۱۳۹۲ / ۸۸ / ۲۸۰ NA
رده بندی دیویی	۷۲۰/۸۱۷۶۷۱
شماره کتبشناسی ملی	۲۳۶۸۰۲۵

مجموعه مقالات پژوهشی طراحی الگوهای معماری اسلامی - ایرانی

ناشر: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد استان قم

نشانی: قم، خیابان شهید منتظری، کوچه ۲۶، پلاک ۴، جهاد دانشگاهی واحد استان قم ۳۷۸۳۳۳۵ - ۰۲۵

طراح جلد و صفحه آرای: محمد رستمی

ویراستار: علی کاملی

قطع کتاب: وزیری

جلد اول

تاریخ انتشار: مهر ۱۳۹۲

تعداد صفحات: ۵۸۴ صفحه

تیراژ: ۱۵۰۰ نسخه

مرکز خدمات تخصصی معماری و شهرسازی جهاد دانشگاهی قم

پژوهشکده معماری اسلامی پژوهشگاه مدیریت شهری شهرداری قم

نشانی: قم، خیابان شهید فاطمی، بین کوچه های ۱۶ و ۱۸، پلاک ۲۲۲، تلفن: ۳۷۷۳۲۹۱۹ - ۳۷۷۴۵۶۵۰ - ۰۲۵

www.aupnc-acccr.com paper@aupnc-acccr.com

برگزار کننده:

شهرداری قم

حامیان:

دانشگاه تربیت مدرس، پژوهشکده فرهنگ و هنر و معماری جهاددانشگاهی، دانشگاه علم و صنعت ایران، مؤسسه علوم و حیانی اسراء، جامعه المصطفی العالمیه، دانشگاه تهران، دانشگاه اصفهان، دانشگاه شهید بهشتی، دانشگاه هنر، قطب علمی طراحی شهری و بناهای با ارزش فرسوده

اعضای شورای سیاستگذاری:

۱. محمد دلبری: شهردار قم، رئیس شورا
۲. محسن بهشتی: دبیر همایش
۳. محمدابراهیم فقیه زاده: رئیس جهاددانشگاهی واحد استان قم
۴. عبدالحمید نقره کار: استادیار دانشگاه علم و صنعت و دبیر علمی همایش
۵. حمیدرضا صارمی: استادیار دانشگاه تربیت مدرس
۶. محمدعلی خبری: رئیس پژوهشکده فرهنگ و هنر و معماری جهاددانشگاهی
۷. محمدرضا باقرپناهی: رئیس شورای اسلامی استان قم

اعضای کمیته علمی:

۱. مهندس عبدالحمید نقره کار: کارشناس ارشد معماری - استادیار دانشگاه علم و صنعت
۲. دکتر حمیدرضا صارمی: دکتری معماری - استادیار دانشگاه تربیت مدرس
۳. دکتر محمدعلی خبری: دکتری پژوهش هنر - عضو هیأت علمی پژوهشکده فرهنگ و هنر
۴. مهندس مصطفی سعادت طلب: دانش پژوه دکتری معماری - عضو هیأت علمی دانشگاه قم
۵. مهندس محسن بهشتی: دانش پژوه دکتری برنامه ریزی شهری - مدرس دانشگاه پیام نور
۶. مهندس مهدی متقیان: دانش پژوه دکتری برنامه ریزی شهری - مدرس دانشگاه علمی کاربردی
۷. مهندس علیرضا خاکی: کارشناس ارشد معماری - مدرس دانشگاه قم
۸. مهندس سیدمجید فارغیان قمی: کارشناس ارشد شهرسازی - مدرس دانشگاه قم
۹. مهندس روح اله امرالهی: کارشناس ارشد شهرسازی - مدرس مدعو دانشگاه تفرش
۱۰. مهندس شبنم فاطمی: کارشناس ارشد معماری - مدرس دانشگاه قم
۱۱. مهندس حسین سرشت: کارشناس ارشد معماری - مدرس دانشگاه علمی کاربردی
۱۲. مهندس علاقه‌بندان: کارشناس ارشد معماری - مدرس دانشگاه علمی کاربردی

اعضای هیئت اجرایی:

۱. محمدابراهیم فقیه زاده: دبیر اجرایی
۲. سیده شبنم فاطمی: مسئول دبیرخانه
۳. علی حاجی رضا: مسئول هماهنگی و امور بین الملل
۴. محمد رستمی: مسئول کمیته اطلاع رسانی و تبلیغات
۵. محمدجواد سلمی زاده: مسئول کمیته مراسم
۶. علی کاملی: مسئول کمیته انتشارات
۷. محمدرضا سلیمانیان: مسئول کمیته تدارکات و پشتیبانی
۸. سیدعلی حسینی: مسئول کمیته اسکان
۹. هادی خورشید: مسئول کمیته ارسال و مراسلات
۱۰. فاطمه نظری: مسئول کمیته مدعوین

دیگر همکاران:

فاطمه بابایی، سوده بنایی، زینب اسماعیلی، نفیسه نکونام، حیدرعلی شیر، قیاسعلی شیر، علی فتحی، محمد مستقیمی، زینب بالار، فرزانه فروغی، عباس اربابی، حسین مطلوبی، محسن حاجیانی، محمدرضا سروری، امین علیمردانی، محمد کلانتری، حسین کاظمی، معصومه مجدالدین، نرگس بهادری، فائزه قمی، فاطمه دیدگاه، حسین کلایی، محمد خوش نظر، حمید خانه زرین، ابوالفضل سبزه‌علیان، عباس ذاکری، رضا امیرحسینی، عباس کلانتری، محمدرضا چیت ساز، محمدحسین عزیزاده، مجید آرمانیفر، محمد محمودی، امیرحسین صادقی

فهرست

۱۱	مقدمه
۱۳	تصویر شهر مطلوب اسلامی در دیدگاه امام علی (ع) به روایت نهج البلاغه / بهمن ادیب زاده
۲۳	بررسی آرای آیت الله جوادی آملی پیرامون مدینه فاضله / کاظم افرادی
۶۵	سیر تفکرات پیرامون مدینه فاضله در جهان اسلام / کاظم افرادی
۱۰۳	آسیب شناسی وضعیت موجود بازار کهنه تا مسجد جامع شهر قم / آمنه اولیاء
	معماری اسلامی - ایرانی، آموزش دهنده‌ی ارزش‌های فرهنگی / دکتر محمدرضا بهمانیان، مهندس رضا منصوری
۱۲۱	مهندس موسی شاکری
۱۴۱	بررسی نقش حرم حضرت معصومه (س) بر جهت گیری معنایی شهر قم / محمدرضا بهمانیان
۱۶۳	تیمچه‌ها به عنوان فضاهای شهری تکین طراحی شهری ایرانی - اسلامی / محمدرضا پورجعفر، علی پورجعفر پورجعفر
۱۸۹	قابلیت رنگ در بیان مفاهیم حکمت هنر اسلامی در معماری و شهرسازی ایرانی / افشین پیش بین، مرتضی علی آبادی
	تصویر فضای امن» (بررسی نقش عوامل محیط کالبدی در ایجاد امنیت در یک فضای عمومی در شهر اسلامی با تأکید بر ارتباط آن با سرزندگی محیط) / نگار جعفری
۲۰۵	آرمان شهر موعود از منظر آیات و روایات / حجت الاسلام والمسلمین دکتر سید علی رضا حجازی
۲۳۹	سطح تشبیه و تنزیه در عناصر شاخص شهر اسلامی با بررسی نمونه‌های تاریخی و معاصر شهر قم / مهدی حمزه نژاد، الهه حسنخونی
۲۵۹	اصول طراحی منظر گیاهی بومی شهر قم / مهدی حمزه نژاد، اتوسا ایزدی فر، حسین بامداد
۲۷۷	احیای سرزندگی فضاهای شهری، رویکردی نو در تولید هویت ایرانی - اسلامی / علی خلیلیان، دکتر محمد باقری
۳۱۳	نقش اسلام و آموزه‌هایی دینی در طراحی مسکن / ساحل دزین
۳۳۹	حقوق شهروندی از دیدگاه اسلام و معضلات تحقق آن در شهرهای محروم / حسن رجبعلی، مرتضی حزبی، علی ساکت
۳۶۵	مقایسه تطبیقی ویژگی های شهر اسلامی با بافت تاریخی شهر قم از منظر دین و حدیث جهت تبیین الگوی فضایی در شهر اسلامی / فاطمه رجبی
۳۸۵	امکان سنجی نقش شهرسازی در پیشگیری از رفتارهای ناهنجار / سمیه رودکی، پیمان مهر نژاد
۴۰۷	معنا و معنویت و عوامل تاثیر گذار در آن در طراحی مسکن مطلوب (جهان بینی؛ فرهنگ و هویت) / لیلا زارع
۴۲۹	مقدمه‌ای بر شهر در قرآن کریم / حسن ستاری ساربانقلی
۴۶۱	قم از پیدایش تا گسترش؛ نگاهی جغرافیایی به تاریخ و تحولات کالبدی شهر مقدس قم / دکتر علیرضا سیاف زاده، دکتر محمد میرهای
۴۷۱	بررسی نقش کالبد شهر در ارتقای امنیت محیطی و پیشگیری از جرایم شهری / محمد باقر شاهبوند محمد رضا بهمانیان، هادی محمودی نژاد
۴۹۷	تجلی تفکر شیعی در تزئینات معماری حرم حضرت معصومه (س) / اکرم احمدی، اکبر شریفی نیا، ندا قنبری، احمد سرخوش
۵۱۷	گذار تاریخی بر المان‌ها و عناصر تاریخی در چندی از شهرهای بزرگ اسلامی / خضر شمس، دکتر زینب کرکه آبادی
۵۳۱	بررسی تطبیقی معیارهای شهر اسلامی با شهر قم / دکتر پویان شهاییان، ریحانه اسدی
۵۵۵	ضرورت چشم اندازسازی و برنامه ریزی استراتژیک توسعه گردشگری در شهرهای اسلامی / دکتر حمید صابری، مریم افلاکی
۵۷۱	

محمد دلبری

شهردار قم

به نام خدا

قدمت شهر تاریخی قم به هزاران سال قبل از ظهور اسلام باز می گردد، آثار مکشوفه تپه قلی درویش بازگوی تمدن هفت هزار ساله این شهر می باشد، حرم کریمه اهل بیت حضرت فاطمه معصومه(س) و مساجد جامع و امام حسن عسکری(ع) قدمت هزارساله معرف تمدن اسلامی این شهر می باشند.

با وجود این تمدن عظیم و کهن، متأسفانه تلاش سلیسته ای برای معرفی و شناساندن این شهر و آثار آن برای جهانیان آنگونه که در خور شأن و قدمت آن می باشد، صورت نگرفته است؛ لذا شهرداری بر خود تکلیف دانست تا آنجایی که سوابق و امکانات اجازه می دهد نسبت به ثبت و گردآوری موضوعات متعدد شهر مقدس قم در طول تاریخ گذشته اقدام نماید.

قطعاً بازشناسی هویت هر شهر در منابع و مراجع می تواند نقش بسزایی در شناسایی اصول، ارزش ها و معیارهای هویتی - آئینی آن شهر ایفا نماید.

پدیدآورندگان این مجموعه بر آن بوده اند تا با کاوش در کتب و منابع در دسترس گوشه ای از تاریخ و فرهنگ غنی این شهر شیعی را برای جهانیان متبلور نمایند.

بهره گیری از گذشته و درک آن با وجود همه محاسن و کاستی ها چراغی برای روشن ساختن آینده شهر عش آل محمد (ص) خواهد بود. تا چه قبول افتد و چه در نظر آید.

محمد ابراهیم فقیه زاده

رئیس جهاد دانشگاهی واحد استان قم

هو الجمیل و یحب الجمال

شهر قم، شهری است که سکونت در آن قدمت بسیاری دارد. از این رو همواره مورد توجه ایرانیان بوده، ولی اهمیت آن پس از ظهور دین اسلام نفوذ آن در ایران بیشتر شده است. شهر قم از جمله پایگاه‌های مذهبی تشیع بوده است و جایگاه این شهر در روزگار ما، با ظهور و بروز انقلاب اسلامی ایران صد چندان شده است. امروزه شهر قم همانند بسیاری از شهرهای بزرگ کشور، دست به گریبان مشکلات و معضلات بی‌شماری است که نتیجه آن، افزایش سریع جمعیت، مهاجرت از شهرهای کوچک و روستاها و به تبع آن توسعه‌ی سریع کالبد شهر است. این همه، جملگی وضعیت شهروندی را به اندازه‌ای نازل کرده است که در شأن شهری با مختصات یک شهر شیعی برآمده از انقلاب و همچنین مطابق با انتظارات از شهری شیعی، مذهبی و علمی نیست.

به فرموده رهبر فرزانه انقلاب اسلامی "شهر مقدس قم باید در خور مردم قم باشد در تبیین این سخن، علاوه بر ضرورت بهبود منظر و نمای شهر قم و برخورداری از کیفیت زندگی در شهر قم وظیفه دارد با هم اندیشی صاحب نظران، محققان و مدرسان حوزوی و دانشگاهی، به الگویی برای بهبود وضعیت شهرها در سراسر کشور دست یابد.

اقدام عملی شهرداری قم در پرداختن به منویات معظم انقلاب با راه اندازی پژوهشکده مطالعات اسلامی شهرداری قم و متعاقب آن تدوین و اجرای طرح همایش ملی "الگوی معماری و شهرسازی اسلامی - ایرانی با موضوع قم، شهر موجود-شهر مطلوب"، به خواست جناب آقای دلبری، گامی ارزنده در جهت رسیدن به الگوها و شاخصه‌های معماری اسلامی و حرکت به سوی داشتن شهری مطلوب بوده است. این گام، قطعاً در سایه مرجعیت معظم شیعه و حضرات آیات عظام و اساتید فرهیخته دانشگاه و با مدد از آیات و احادیث و روایات، از غنای لازم برخوردار شده است. مرکز خدمات تخصصی معماری و شهرسازی جهاد دانشگاهی واحد استان قم نیز این افتخار را داشته است تا در این اقدام عملی و ملی، در تحقق منویات مقام معظم رهبری در رسیدن به شهری مطلوب، همراه و همگام با شهرداری قم گردد. مجلد حاضر در سومین سالروز حضور رهبر فرزانه انقلاب اسلامی ایران، در شهر مقدس قم و به منظور ارج نهادن به آرا و دیدگاه‌های ایشان به زیور طبع آراسته شده است.

بررسی های باستان شناسی نشان می دهد که معماری، سابقه ای هفت هزارساله دارد و از آن زمان تاکنون پیوسته این هنر با عوامل گوناگونی از جمله مذهب، توسعه و تکامل یافته است. از این رو همان طور که در گونه های مختلف هنری سبک های متمایزی وجود دارد در معماری ایران نیز سبک هایی با نام های مختص به منطقه یا حاکمیت وجود دارد. این مسأله در دوره پیش از اسلام با نام های مادی، هخامنشی، پارتی و... شناخته می شود. با ظهور اسلام و ورود آن به ایران آموزه های اسلامی در شئون زندگی مردم نمود پیدا کرد. این تجلیل و تبلور در معماری ایرانیان که همواره جلوه گاه ظهور و ارائه هنر نزد آنان بوده است مفهوم ویژه ای یافت و با ویژگی های منطقه ای آمیخته شد. از این پس حضور معماری اسلامی ایرانی را در تمام مکان هایی که جنبه عمومی یا شخصی دارند می توان ملاحظه کرد. مسجدها، کاروانسراها، مدرسه ها، بازارها، آرامگاه ها، زیارتگاه ها، حسینیه ها، تکایا، مصلی ها، پل ها، قلعه ها، کاخ ها و خانه ها تجلی گاه شکوه هنر اسلامی ایرانی معماران ایرانی در طول سده های گذشته بوده است. امروزه مسائل شهرهای بزرگ، به مراتب پیچیده تر از گذشته است و مدیران شهری ناگزین در طرح های جدید شهری از مطالعات عمیق و برنامه ریزی دقیقی نسبت به گذشته بهره مند گردند. ساخت و اداره شهرها در عصر حاضر بدون بهره گیری از خرد جمعی اندیشمندان علوم شهری، مطلوب نخواهد بود. صاحب نظران علوم شهری، رسیدن به شهر مطلوب را در گرو مطالعه و بازشناسی الگوهای گذشته آن شهر می دانند، قدمت چند هزار ساله شهر قم و تمدن اسلامی این شهر با توجه به وجود بارگاه حضرت فاطمه معصومه (س) و معماری منحصر به فرد آن، الگوی شهری مبتنی بر وجود مساجد و باغ متبرکه، مرکز محله و بازارهای تاریخی و با هویت شهر، گویای غنای معماری و شهرسازی دوره اسلامی است.

مدیران شهری باتوجه به جایگاه شهر قم به عنوان مرکز تولید سبک شهری و معماری گذشته این شهر، درک الگوهای معماری - شهرسازی تمدن اسلامی و باز تولید آن را باتوجه به مقتضیات دوران معاصر، ضرورتی انکار ناپذیر می دانند؛ از این رو شهرداری قم خود را ملزم به پژوهش در حوزه معماری و شهرسازی اسلامی - ایرانی دانسته و در اولین قدم، دبیرخانه دائمی معماری و شهرسازی اسلامی - ایرانی را تاسیس نمود.

سپس در اردیبهشت ماه سال ۱۳۹۲ با گردآوری و تدوین آرا و دیدگاه های اندیشمندان اسلامی حوزه معماری و شهرسازی، همایش و نشست های تخصصی با محور مطالعه و الگوهای معماری و شهرسازی اسلامی - ایرانی با عنوان «قم، شهر موجود؛ شهر مطلوب» را برگزار کرد. بدین ترتیب محورهای فراخوان مقاله که در جلسات کمیته علمی همایش مورد بررسی و تصویب قرار گرفته بود، در زمستان ۱۳۹۱ منتشر شد و با استقبال استادان، پژوهشگران، صاحب نظران حوزه و دانشگاه و دانشجویان قرار گرفت. به گونه ای که تا پایان مهلت مقرر تعداد ۴۵۰ چکیده مقاله به دبیرخانه ارسال شد. سپس پژوهشگران در بازه زمانی ۲۵ روز اقدام به ارسال اصل مقالات کردند که از این تعداد ۲۹۰ مقاله در دبیرخانه اعلام وصول گردید.

آنچه پیش روی شما مخاطبان ارجمند قرار دارد، مجموعه مقالاتی است که پس از اعلام نظر کمیته داوری مورد پذیرش قرار گرفته و البته تعدادی از آنها نیز در روزهای برگزاری همایش به صورت سخنرانی ارائه شده است. امید که این تلاش اندک و بضاعت مزجات، فتح بابی برای شناساندن جلوه ها و جنبه های مختلف شهر مقدس قم به جهانیان باشد.